

ENIGE KANTTEKENINGEN BIJ DE MEEST VOORKOMENDE *VITREOLINA*-SOORTEN VAN EUROPA EN HET RAADSEL ROND *VITREOLINA INCURVA*

door

J. van der Linden

Het is altijd nuttig als men, door omstandigheden gedwongen, weer eens wordt geconfronteerd met de problematiek binnen een bepaalde familie mollusken. Onlangs heb ik nogal wat aandacht moeten besteden aan de Europese Eulimidae, waarbij ik binnen het genus *Vitreolina* (niet eens het lastigste geslacht binnen deze familie) op enige onduidelijkheden stuitte. Afgezien van een enkele weinig voorkomende en qua vorm sterk van de overige *Vitreolina*'s afwijkende soort als *V. cionella* (Monterosato, 1878) ¹, kunnen er drie min of meer bekende vormen worden onderscheiden (figs. 1-3). Deze drie vormen worden in de meest relevante, moderne literatuur gemarkeerd door de volgende namen ²:

- *Vitreolina philippii* (De Rayneval & Ponzi, 1854)
- *Vitreolina antiflexa* Monterosato, 1884
- *Vitreolina curva* (Monterosato, 1874)

Vitreolina philippii (De Rayneval & Ponzi, 1854) (fig. 1) is veruit de meest voorkomende soort binnen de Europese Eulimidae. In mijn collectie aanwezig van Noorwegen tot de Azoren en de Canarische Eilanden. Van de Algarve tot Getares en van Getares tot Haifa; vaak in grote aantallen.

In verband met de vooralsnog cryptische soort *V. incurva* (Bucquoy, Dautzenberg & Dollfus, 1883) - zie verder - heb ik alle monsters *V. philippii* nog eens grondig nagekeken ³. De conclusie is dat deze soort weinig variabel is. Slechts de exemplaren uit Bretagne en noordelijker zijn wat zwaarder gebouwd, maar dit is marginaal en de buiging van de schelp, de hoogte van de laatste winding en de vorm van de mondopening verschillen in het geheel niet van de exemplaren uit de Middellandse Zee ⁴.

Vitreolina antiflexa Monterosato, 1884 (fig. 2) heeft zijn bekendheid waarlijk niet gekregen door de beschrijving van Monterosato: 'La piu piccola, con una sola curvatura che la rende arcuata dal lato buccale.' Zoals gebruikelijk bij deze auteur zonder afbeelding. Beschrijving en tekeningen in Nordsieck (1968) en Parenzan (1970) zijn weinig meer dan bladvulling. In d'Angelo en Gargiullo (1978) verscheen de eerste foto. Omdat deze geheel op zichzelf staat en daardoor niet kon worden vergeleken met foto's van nauw verwante soorten, was de 'impact' ervan niet groot ⁵. Pas in 1996 publiceerden Cachia et al. goede vergelijkende beschrijvingen (onder anderen met een determinatietabel) en dito (ook hier gebruikte) tekeningen. Vergeleken met *V. philippii* is *V. antiflexa* in zijn geheel slanker, de laatste winding is veel hoger en smaller, evenals de mondopening. Separaat gezien zijn de verschillen tussen beide soorten, zeker voor een in deze materie ongehoofd oog, gering. In een gemengd monster (meestal) echter duidelijk zichtbaar. Het mij bekende materiaal vertoonde weinig variabiliteit, alleen de mondopening was zo nu en dan wat wijder (niet lager).

Het verspreidingsgebied van *V. antiflexa* is vrij beperkt. Het zwaartepunt van de vindplaatsen is de kust van Zuid-Frankrijk en rond Italië. In oostelijke richting worden het er aanzienlijk minder. Tussen de vele monsters *V. philippii* uit Griekenland, Griekse eilanden, Cyprus, Turkije, Israël en Tunesië, bevindt zich slechts één monster *V. antiflexa* uit het oostelijke deel van de Middellandse Zee (Cyprus). Vanuit Zuid-Frankrijk naar het westen wordt het aantal vindplaatsen ook minder: San Carlos, Getares en rond Laredo in noordwest Spanje, wat tevens de meest noordelijke, mij bekende locatie is.

Vitreolina curva (Monterosato, 1874) (fig. 3) is zeer goed herkenbaar door zijn gedrochtelijke vorm: de hogere windingen zijn naar alle kanten gedraaid, de laatste winding is buiten proporties opgezwollen en weer afgeplat in bucco-ventrale richting. Opvallend (ten opzichte van de twee voorgaande soorten) zijn de licht convexe hogere windingen. De mondopening is even hoog als die van *V. antiflexa* maar veel wijder. Laatste winding eveneens hoog.

De meest noordelijke vindplaatsen in mijn collectie zijn van Bretagne; steeds één of enkele exemplaren. In noordwest Spanje (Laredo) zijn vondsten al veel frequenter. Komt verder voor tot aan de Azoren en de Canarische Eilanden. In de Middellandse Zee tot en met Italië. In het oostelijke deel ervan schaars, mij alleen bekend uit dieper water (70 meter) van de Egeïsche Zee.

In tegenstelling tot de vorige soorten is er bij *V. curva* wel een belangrijk vormverschil: menig exemplaar wijkt af door een veel minder zware laatste winding, neigend naar die van *V. philippii*. Verwarring met deze laatste soort is echter onmogelijk doordat de afwijkende exemplaren nog steeds een veel hogere laatste winding hebben en de hogere windingen nog steeds enigszins convex zijn. Welke betekenis aan deze vorm moet worden gehecht weet ik niet. Een andere soort? (niet waarschijnlijk) Sexuele dimorfie? Of interspecifieke variabiliteit?

De reden van het zoeken naar andere vormen bij de drie voorgaande soorten, werd ingegeven door het feit dat ik geen raad weet met de naam *Vitrolina incurva* (Bucquoy, Dautzenberg & Dollfus, 1883). Nu zijn er in het genus *Vitreolina* wel tien soortnamen te noemen die thans niet meer worden gebruikt, maar deze wordt vermeld in zowel de check-list van Sabelli et al. (1990) als in de zogenaamde CLEMAM-lijst (1999).

V. incurva is zijn leven begonnen als *Helix incurva* Renieri, 1804. Volgens Rolán (1983) een paar jaar later gecorrigeerd in *H. incurvata* Renieri, 1807. Op zich al merkwaardig (en verder ook nergens anders terug te vinden), want waarom zou de auteur de naam veranderen? Gepreoccupeerd zal de naam wel niet zijn geweest zo aan het begin van de 19de eeuw. In ieder geval, *H. incurva* zal wel een nomen nudum zijn geweest waar, door de beschrijving en tekeningen van Bucquoy et al., bestaansrecht aan is gegeven.

Wat behelst *V. incurva* volgens de auteurs? Op de tekeningen (fig. 4) zien wij een *Vitreolina* die het midden houdt tussen *V. philippii* (de mondopening) en *V. antiflexa* (de wat hogere laatste winding). In de tekst lezen wij: 'Dernier tour très haut...ressemblant.... au dernier tour de l'*E. polita*', wat kan wijzen op *V. antiflexa*⁶. In dat geval zou *V. antiflexa* Monterosato, 1884 dus een junior synoniem van *V. incurva* (Bucquoy, Dautzenberg & Dollfus, 1883) moeten zijn.

Maar als type-locatie noemen de auteurs Paulilles, vlakbij Perpignan in de Roussillon en schrijven daarbij: 'assez abondant', terwijl *V. antiflexa* nooit overvloedig voorkomt; wel *V. philippii*. Bij de verspreiding van de soort wordt naast de Middellandse Zee vermeldt: '...Océan, depuis les côtes de Norwège jusqu'aux Açores'. Gezien het zich ver naar het noorden uitstreckende verspreidingsgebied (en de Azoren waar Dautzenberg goed bekend mee was), dus toch *V. philippii*? Temeer daar *V. philippii* bij Bucquoy et al. niet wordt genoemd in hun geannoteerde opsomming van Eulimidae van de Roussillon. Het is een mogelijkheid, maar dan is *V. incurva* (Bucquoy, Dautzenberg & Dollfus, 1883) zinloos: een junior synoniem van *V. philippii* (De Rayneval & Ponzi, 1854). *V. curva* kan het in ieder geval niet zijn, de tekeningen moeten dan wel uiterst ongelukkig zijn uitgevallen en daarbij wordt *V. curva* uitvoerig door de auteurs behandeld met duidelijke afbeeldingen. Resten de wat zwaarder gebouwde uitvoering van *V. philippii* uit Bretagne (hierboven genoemd). Niet mogelijk gezien de type-locatie in Zuid-Frank-

rijk, want daar komt deze 'vorm' allang niet meer voor. En tenslotte nog de slanke *V. curva*. Zou dat dan *V. incurva* kunnen zijn? Het zou kunnen hoewel, Bucquoy et al. noemen onder *Eulima curva* een forma *elongata* Bucquoy, Dautzenberg & Dollfus, 1883 en geven een tekening die aardig overeenkomt met de door mij beschreven afwijkende vorm van *V. curva*. Bovendien is deze forma 'très rare' en *V. incurva* juist 'assez abondant'. Dan houdt het op, 'andere smaken hebben wij niet' ⁷.

Helaas houdt het hier niet mee op. De zaak wordt nog gecompliceerder. Wij beginnen met Sykes (1903). In zijn 'Notes on some British Eulimidae' tracht de auteur wat lijn te brengen in de warboel van soortnamen. Bij de twaalf behandelde soorten bevindt zich *V. incurva* ⁸. Het zou weinig interessant zijn als Sykes daarbij hetzelfde voor ogen zou hebben gehad als wij bedoelen met *V. philippii*, maar dat is niet zo en nog wel op twee manieren. Sykes schrijft eerst iets over de naamgeving. Zijn betoog komt op het volgende neer: jarenlang werd de soort door Engelse malacologen *V. distorta* (Deshayes, 1823) genoemd. Aangezien deze naam was gegeven aan een fossiel uit het Tertiair, werd er een, wel heel ongelukkig gekozen, nieuwe naam gelanceerd: *V. philippii* (Weinkauff, 1868). Aangezien deze naam is gepreoccupeerd door *V. philippii* (De Rayneval & Ponzi, 1854) werd door Bucquoy et al. de oude naam *V. incurva* van stal gehaald en opgepoetst met een nieuwe beschrijving. Wat is de conclusie uit het voorafgaande? *V. incurva* = *V. philippii* (Weinkauff, 1868) en *V. philippii* (De Rayneval & Ponzi, 1854) is een andere soort. Het tweede opvallende punt zijn de bijbehorende afbeeldingen (fig. 5). Zoals men ziet waarschijnlijk *V. antiflexa* en *V. philippii* (vanaf hier weer uitsluitend die van De Rayneval & Ponzi, 1854). Sykes schrijft dan ook: 'In my view, both...are simple varieties'. Dit zal zeker ook de bedoeling zijn geweest van Bucquoy et al. gezien de vijf door hen genoemde forma's.

De oplossing is nu nabij: *V. incurva* (Bucquoy, Dautzenberg & Dollfus, 1883) is een mengsel van vormen die wij hierboven tegenkwamen als *V. antiflexa* en *V. philippii* en dit werd, zonder dat deze auteurs weet hadden van deze namen, ook als zodanig bedoeld. Deze mening wordt gedeeld door Sykes, die zelfs *V. antiflexa* met name noemt. In het vuur van zijn betoog vergeet de laatste echter dat de 'vorm' *antiflexa* rond Engeland niet voorkomt. Zowel Bucquoy et al. als Sykes kennen weliswaar de naam *philippii* van De Rayneval & Ponzi (1854), maar hebben geen flauw idee welke vorm daar bij hoort, althans zij reppen er met geen woord over.

Het zou een redelijk slot van dit verhaal kunnen zijn, ware er niet het boekje van Warén (1983). Warén, bij uitstek een specialist op dit gebied, schreef een revisie van de genera der Eulimidae, waarin slechts ter illustratie enige soorten werden afgebeeld. Het bestaan van *V. philippii*, in de vorm zoals wij die kennen, wordt zondermeer door Warén aanvaard omdat hij deze soort zelfs gebruikt als voorbeeldmodel voor de anatomie van de Eulimidae. Bij de behandeling van het genus *Vitreolina* schrijft Warén: 'The specific names *incurva* and *devians* Monterosato have been used for a mixture of small, curved European eulimids', wat dus overeenkomt met mijn zienswijze over Bucquoy et al. en Sykes. Maar dan geeft Warén nog twee tekeningen (fig. 6) van.....*V. incurva*. Schelpvormen die ik nooit heb gezien (8). De vorm lijkt op *V. philippii* maar is veel plomper (vergelijk de figuren 1 en 6) en naar de top toe veel minder conisch (slanker) uitlopend. Eén en ander met de opmerking: '...my identification of the specimen.....is only tentative' (sic). Wat daar nu mee te beginnen? Ik weet het werkelijk niet. Er is één troost, Warén weet het ook niet ⁹ en sinds 1983 hebben wij niets meer over *V. incurva* vernomen. Toch blijft de naam je in iedere check-list achtervolgen.

Voetnoten

- 1) Zie voor meer informatie Gaglini (1992).
- 2) Deze voorzichtige formulering is ingegeven door het feit dat er een onoverzichtelijke warboel van namen beschikbaar is voor slechts enkele soorten. Uitvoerig onderzoek van type-materiaal zou mogelijk zelfs tot andere namen kunnen leiden.
- 3) De mens is gemakzuchtig en slordig. Tot voor enige jaren had ik nog mengsels van *V. philippii* en *V. antiflexa*. In hoeveel collecties vond ik tussen *Philine catena* (Montagu, 1803) niet *P. intricata* Monterosato, 1884 en zelfs *P. punctata* (J. Adams, 1800)? Het zou heel wel mogelijk zijn geweest dat gericht onderzoek van monsters *V. philippii* nogmaals sterk afwijkende exemplaren zou hebben opgeleverd.
- 4) Wat zuidelijker dan Bretagne (bijvoorbeeld Laredo) is dit geringe verschil al snel verdwenen en lijken de exemplaren identiek te zijn aan die van de Middellandse Zee. Eerlijk gezegd is er, binnen een groot monster, wel enig verschil te zien: de breedte van de mondopening is variabel, maar hierop valt geen scheiding te maken.
- 5) Wat bijvoorbeeld blijkt uit het zogenaamde 'Algeciras-nummer' van Basteria. Hoewel *V. philippii* en *V. antiflexa* beiden in Getares voorkomen en de schrijvers bekend waren met de genoemde publicatie, werd *V. antiflexa* niet herkend.
- 6) De mondopening van *Melanella polita* (Linnaeus, 1758) lijkt inderdaad (in het klein) meer op de mondopening van *V. antiflexa* dan op de mondopening van *V. philippii*.
- 7) Het klinkt hovaardig, maar het lijkt mij onmogelijk dat ik een redelijk algemeen voorkomende littorale soort (marien, Europa) niet zou hebben gezien. Mijn collectie is al redelijk groot, daarnaast heb ik alle Eulimidae uit de omvangrijke collectie Hoenselaar gezien en daarnaast ken ik ook de collecties Eikenboom (bekend om zijn kwaliteit) en Menkhorst (met zijn schier ongeëvenaarde spreiding van vindplaatsen) bijna zo goed als mijn eigen collectie. Deze vier collecties samen omvatten vele honderden monsters *Vitreolina*-soorten.
- 8) In mijn betoog blijf ik maar zoveel mogelijk de genus-naam *Vitreolina* gebruiken. Indien ik dit niet zou hebben gedaan, dan zou ik de lezer ook nog eens geconfronteerd hebben met een verwarrend aantal oude genus-namen.
- 9) In Cachia et al. (1996) wordt door de schrijvers Warén bedankt voor zijn bijdrage aan het hoofdstuk over de Eulimidae. Aangezien de malacofauna van Malta vrijwel identiek is aan de malacofauna van Sicilië en de Eulimidae van Sicilië nauwelijks afwijken van de Eulimidae van Zuid-Frankrijk, ligt het voor de hand dat, als *V. incurva* 'nog steeds zou bestaan' er in het boekje over de schelpen van Malta wel over zou zijn geschreven.

Summary

The identification of Eulimidae is often very difficult, although generally species of the genus *Vitreolina* do not give the greatest problems. Nevertheless, within this genus there are some unsolved obscurities e.g. the name *Vitreolina incurva* (Bucquoy, Dautzenberg & Dollfus, 1883). The three common species: *V. philippii*, *V. antiflexa* and *V. curva* are discussed in this paper and, in connection with the puzzling species *V. incurva*, their variability has been investigated. I have tried to demonstrate that no single one of these species, nor any one of their 'formae' could comprise *V. incurva*. *V. incurva* is likely to be a mixture of several of them (confirmed by Sykes (1903) and Warén (1983)). Contrary to the written comments, Warén (1983) presented a figure of *V. incurva*, although he writes: '...my identification of the specimen.....is only tentative'. Very likely, it will remain tentative, because I have not found more published information about *V. incurva* since 1983.

Postscript

About a month after I had turned in the manuscript to the editors of the Cb, I received the third part of the Atlas of the Mediterranean Seashells (Giannuzzi-Savelli et al., 1999), with a chapter

about the Eulimidae. Surprisingly I met my old, unknown friend *Vitreolina incurva* with some figures among which the two very same drawings of Warén, which I used to illustrate this publication (fig. 6). Comparing these figures with the ten photographs of *V. philippii*, I am still not at all convinced that the two species are different and in the meantime I am waiting for more persuading arguments than these pictures only.

The second amazement was the absence of *V. antiflexa*. Looking for it, I found this species finally as a forma of *V. perminima* (Jeffreys, 1883). Putting first that I have stated (see note 2) that further investigation of type-material could lead to other specific names, nevertheless, this interpretation seems to me rather unconventional. Let us read the description by Jeffreys: 'Shell slender, rather solid for its minute size.....colour clear white with a faint and irregular tinge of yellowish brown on the body-whorl: spire long, straight and rather bluntly pointed....L. 0.05' (inch) (underlined by me).

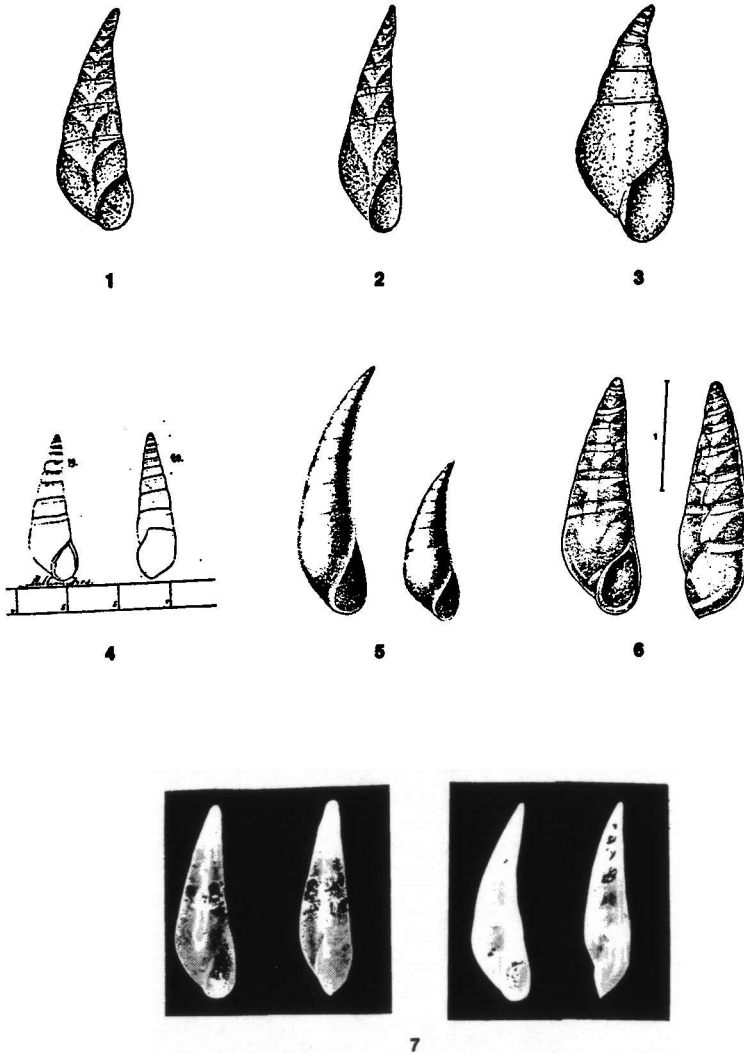
Specimens with the characters which have led, until now, to the name *V. antiflexa* are almost twice as long (max. up to somewhat more than 3 mm), have a clearly pointed top, are much more slender and curved and have a different curved outerlip. Compare the figures 308a and 308b with the figures 310 and 311 in Giannuzzi-Savelli et al. (1999). This should be a forma only? (fig. 7). Of course, there is also a *Curveulima* sp. 1, figured in the same publication. This species (in my collection represented with some specimens from Sfax) is different from 'my' *V. antiflexa*: much more slender, more curved, on average somewhat longer, has a higher body-whorl and a more expanded outerlip.

Finally a single comment on these outstanding series of desirable books, a must for everyone who is interested in Mediterranean (or European) seashells: under 'Localita' you can find exactly the geographical location of every figured specimen. But is this sufficient? For example: Isola di Capraia, beach collected? Dredged? Depth 10 m, 100 m or 600 m? This is certainly an indispensable supplement for a correctly defined location and of more importance than to know if one species is collected near Palermo or Trapani.

Literatuur

- Angelo, G. d' & S. Gargiullo, 1978. Guida alle conchiglie Mediterranee: 1-224. Milano.
- Bucquoy, E., P. Dautzenberg & G. Dollfus, 1882-6. Les mollusques marins du Roussillon 1: Gastropodes: 1-570. Paris.
- Cachia, C., C. Mifsud & P.M. Sammut, 1996. The marine Mollusca of the Maltese Islands. Part 2: 1-228. Leiden.
- Gaglioni, A., 1992. Eulima cionella Monterosato, 1878. - Boll. malac. 28: 203-206.
- Giannuzzi-Savelli, R., F. Pusateri, A. Palmeri & C. Ebreo, 1999. Atlante delle conchiglie marine del Mediterraneo. III: 1-127. Roma.
- Jeffreys, J.G., 1883. Mediterranean Mollusca. No. 3 and other Invertebrata. - Ann. Mag. Nat. Hist. ser. 5(11): 393-401.
- Monterosato, T. di, 1874. Recherches conchyliologiques effectuées au Cap Santo Vito, en Sicile. - J. Conchyl. 22: 243-282.
- Monterosato, T. di, 1884. Nomenclatura generica e specifica di alcune conchiglie mediterranee: 1-152. Palermo.
- Rolán Mosquera, E., 1983. Moluscos de la Ria de Vigo. 1. Gastropodes. - Thalassas 1(1), Anexo 1: 1-383.
- Sykes, E.R., 1903. Notes on some British Eulimidae. - Proc. Malac. Soc. V(6): 348-353.
- Warén, A., 1983. A generic revision of the family Eulimidae. - J. Moll. Stud. Suppl. 13: 1-96.

Adres van de auteur:
Frankenslag 176
2582 HZ 's Gravenhage

- Fig. 1. *Vitreolina philippii* (De Rayneval & Ponzl, 1854) (uit: Cachia et al., 1996)
 Fig. 2. *Vitreolina antiflexa* Monterosato, 1884 (uit: Cachia et al., 1996)
 Fig. 3. *Vitreolina curva* (Monterosato, 1874) (uit: Cachia et al., 1996)
 Fig. 4. *Vitreolina incurva* (Bucquoy, Dautzenberg & Dollfus, 1883)
 Fig. 5. 'Vormen' van *Vitreolina incurva* (uit: Sykes, 1903)
 Fig. 6. *Vitreolina incurva* 'identification only tentative' (uit: Warén, 1983)
 Fig. 7. *Vitreolina perminima* (links); '*V. perminima* forma *antiflexa*' (rechts) (uit: Giannuzzi-Savelli et al., 1999)